

ПОЛІТИЧНИЙ КЛАС
ПОСТРЕВОЛЮЦІЙНИХ ДЕРЖАВ СНД:
ЗАГАЛЬНЕ, ОСОБЛИВЕ

Не все те золото, що блищить

Революція є складним і багатогранним суспільно-політичним явищем. Особливо широкого вжитку цей термін набув після доленосних подій 2004 р. в Україні, аналогічних змін у Грузії та Киргизстані. Натомість, сприйнявши їх як доконаний факт, ми рідко замислюємось над самим значенням терміна «революція», його генезою та змістом.

Якщо звернутися до енциклопедичного словника Брокгауза і Єфрона, то знайдемо наступне визначення революції: докорінний і швидкий переворот у державному і суспільному ладі держави, що зазвичай супроводжується збройною боротьбою; остання не визнається безумовно необхідною. В спеціальному сенсі революція передбачає, насамперед, участь у перевороті широких народних мас¹.

Сам термін «революція» походить від пізньолатинського слова «*revolutio*», що означає *поворот, переворот*. Революцією є глибокі якісні зміни в розвитку будь-яких природніх явищ, суспільства чи пізнання. Найбільш широко це поняття застосовується до характеристики суспільного розвитку — соціальної революції. Революція відрізняється від еволюції чи реформи як перерва поступовості, якісний стрибок².

Соціальна революція визначається як спосіб переходу від суспільно-економічної формації, яка історично вичерпала себе, до більш прогресивної, докорінний якісний переворот усієї соціально-економічної структури суспільства³.

Українські науковці визначають революцію як різкий, стрибкоподібний перехід від одного стану до іншого, від старого до нового в розвитку певних явищ природи, суспільства, пізнання, переворот у суспільному розвитку або його вияв у тій чи іншій формі суспільного життя⁴.

Постає цілком закономірне питання: чи були відомі події в Грузії, Україні та Киргизії справжніми революціями? Чи не були ці події просто гнівним народним протестом проти низького рівня життя, фальсифікації виборів, надмірної концентрації влади в руках

аморальної сірості, засилля чиновників та низькопробної бюрократії, що жирувала за народний кошт? Революція, у першу чергу, передбачає повалення існуючого державного ладу народними масами, зміну способу існування. Характерною особливістю «кольорових» революцій була хоч і прихована, проте доволі значна і суттєва присутність іноземного елемента. Західні технології, апробовані в Сербії під час повалення ворожого Сполученим Штатам Слободана Мілошевича, мали місце і надзвичайний вплив у всіх трьох випадках на пострадянському просторі. Якщо навесні 2004 року за даними всіх опитувань навіть і близько не вимальовувалося можливості масових протестів і надзвичайної охоти українців до участі в акціях непокори, то вже через півроку весь світ дивувався згуртованості й чисельності наших співвітчизників на Майдані Незалежності. Що змусило людей за такий короткий період часу стати громадянськи активними та настільки політично небайдужими? Що змусило численних українців, що у великій кількості своїй звикли жити за правилом «моя хата скраю» масово виходити на вулиці, не побоюючись можливих наслідків для себе?

Влучний, надзвичайно ретельно організований, чітко і правильно розрахований і грамотно спрямований допоміжний фактор з боку розвинених демократичних держав західного світу, що злився в органічну суміш зі справедливим обуренням й відчаєм знедолених, голодних, а часто і простим невдоволенням цілком забезпечених чи навіть вельми заможних людей утворили той стрімкий потік, що не тільки привів до влади своїх лідерів, але й змінив суспільну свідомість багатьох громадян. Щоправда, дехто навпаки, ще більшою мірою змінив свої погляди в радикальний спосіб та в інший бік, і що більше часу минає з тих пір, коли революція перемогла, тим більше зростає їх кількість. Зростає кількість і тих, хто не симпатизує ані тим, хто виграв, ані тим, хто програв революцію, прагнучи реальної незалежної третьої сили, що їм її пропонують як мінімум з десяток політичних партій, проте жодна з них неспроможна викликати довіри.

Натомість, у кожній державі революційні події мали свою специфіку. В Україні на Майдані Незалежності зібралось важко сказати у скільки десятків разів більше людей, ніж свого часу у центрі Тбілісі. Причому це було зумовлено не тільки значною кількісною перевагою населення України над Грузією й більшою її стратегічною важливістю для Заходу. Проте як в Україні, так і в Грузії головним осередком й «колискою» революційних подій були саме

столиці держав. У Киргизстані ж ситуація була зовсім іншою. Народне невдоволення розгорілося у провінції, що знайшло своє вираження у масових акціях громадянської непокори у містах Джалалабад та Ош. Звідти, переріши у масовий потік, народний гнів рушив на Бішкек. Розігравати силовий сценарій було для правлячої киргизької верхівки небезпечно, а можливо, і надто пізно.

Натомість хвиля «демократизації» пострадянського простору знайшла свій кінець. Випробувані в Сербії, застосовані в Грузії, вдосконалені в Україні й перенесені на киргизький ґрунт технології й легко передбачувані сценарії далі не пішли. Президент Узбекистану Іслам Карімов й білоруський «старина Лука» швидко припинили «визволення» народів своїх держав шляхом виконання силовими структурами перед очочими до демократії, свободи і чогось ще танцю з дубинками (а у Ферганській долині — з кулеметами). Звісно ж, розгін обуреного народу був ще одним підтвердженням деспотії у згаданих державах, проте можна з великим ступенем вірогідності стверджувати, що у разі перемоги кольорових революцій у Білорусі з Узбекистаном становище громадян й економіки цих держав явно не виграло б.

Відома теза про те, що «кольорові» революції проходять тільки в «бананових республіках», на жаль, є вірною. Як зазначає політолог В.Лисенко, внаслідок «кольорових революцій», через їх сутнісну особливість, до влади приходять слабкі, незрілі і політично, і психологічно сили, позбавлені стратегічного мислення у загальнонаціональних масштабах. Їм властивий фаворитизм і трайбалізм (як визначає український політолог Фелікс Рудич) — схильність до культурної і суспільно-політичної племінної віддаленості, простіше — містечковості, клановості і кумівства⁵.

Слід підкреслити також і особливий статус України серед держав, що пройшли через «кольорові революції». Так, в Україні демократичні зрушення сталися у набагато більш суттєвому масштабі, ніж у Грузії чи Киргизстані. Покращився і рівень життя населення. Рівні безробіття та інфляції теж не пішли догори стрибкоподібними темпами. Крім того, кандидат, що програв президентські вибори 2004 р., не тільки не залишив держави (як це було у Грузії з Е.Шеварднадзе й А.Абашидзе, А.Акаєвим у Киргизстані), а й згуртував навколо себе реальну опозицію помаранчевій владі. Наявність потужної, самостійної опозиції завжди була характерною рисою України, що вирізняла її з-поміж держав «керованої демократії» пострадянського простору, і після «помаранчевої революції»

роль опозиції у політичному житті України посилилася ще більшою мірою.

Не можна не зупинитися і на підміні понять у постреволюційних країнах. Після «кольорових революцій» у масовій свідомості громадян і багатьох їхніх провідників сформувався скалічений категоріально-понятійний апарат, що не робить розмежування між такими термінами, як демократія й охлократія, примітивно отожднюючи ці два антагоністичні поняття.

Демократія є формою організації суспільства, його державно-політичного устрою, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади, послідовному здійсненні принципу рівності і свободи людей, їх реальної участі в управлінні справами держави і суспільства, що вимагає цілковитої належності влади народові⁶. Через це демократію не слід плутати з охлократією, пануванням чи владою натовпу або політичних сил, що орієнтуються на безсистемні, провокативні дії, гасла й вимоги неорганізованих мас людей. У сучасних умовах охлократія виявляється переважно у демагогії, популізмі, політичному авантюризмі, правовому нігілізмі, примітивізації суспільних проблем представниками влади, правлячої еліти⁷.

На сьогодні, мабуть, тільки сліпому не видно, наскільки наявним є все перераховане у постреволюційних суспільствах. В.Горбатенко слушно наголошує, що охлократія унеможливорює елементарні гарантії прав і свобод людини і може призвести суспільство до загальної катастрофи⁸. У найширшому ж розумінні охлократією є підкорення державного ладу людному натовпу, що його ведуть демагоги. Нерідко такі провідники, виголошуючи одні ідеї, знаходяться у фінансовій залежності від іноземних елементів, що можуть сповідувати й зовсім іншу ідеологію, натомість дестабілізація ситуації в тій чи іншій країні, будь-яким способом, є засобом досягнення на тих теренах їхніх інтересів. Проте, на жаль, нерідко спостерігаємо радісну реакцію на будь-яке народне стовпотворіння, мовляв, раніше в нас були просто люди, а от тепер... це ж справжній народ, як вміють гуртуватися заради свого майбутнього... А потім ми дивуємось, чому дві третини українців живуть бідно, чому Україна не може позбутися ганебного ярма «зони ризику», чому на одного українця припадає кілька сотень доларів закордонних інвестицій, у той час як на одного угорця чи поляка — стільки ж тисяч.

Слід також підкреслити, що загалом політична й соціально-економічна ситуація у державах, що зазнали кольорових революцій,

не змінилася, як і тон спілкування з ними головних промислово розвинутих демократичних країн Заходу. Невдоволення народних мас державною верхівкою, що їй було скинуто революційною хвилею, поступово переросло у невдоволення лідерами революції. Дуже скоро в Киргизії натовп громадян, що борюся з кланом Акаєвих, знову зібрався для подолання клану Бакієвих. В Україні на Майдані Незалежності через два з половиною роки після славнозвісних подій замайоріли синьо-біло-червоно-малинові прапори і палатки, а рейтинг Президента впав, наче курс рубля свого часу.

Запальні грузинські хлопці, що ще не так давно були поборювачами недемократичного Шеварднадзе, повиходили на вулиці протестувати проти нового президента Саакашвілі. При цьому новий режим не завжди був до своїх опонентів таким милостивим, як попередній, і якщо за часів «революції троянд» Шеварднадзе наказав своїм командос сидіти в казармах, не допустивши зіткнень своїх опонентів ані зі бійцями силових структур, ані з своїми прибічниками, то дехто з тих, хто виступив проти нової влади, поплатився за це добрячими синцями і гулями.

Не встиг колишній міністр оборони Грузії Іраклій Окруашвілі, що свого часу вважався найбільш рейтинговим політиком у своїй державі після Михайла Саакашвілі, звинуватити президента в корупції й перевищенні своїх повноважень, як був ув'язнений, і лише після зречення від своїх звинувачень випущений на волю під велику суму застави. Проте, убезпечивши себе втечею за кордон, І.Окруашвілі вибачився перед громадськістю за зречення від звинувачень на адресу М.Саакашвілі й продовжив боротьбу.

Поряд із тим, слід наголосити, що навіть самі Сполучені Штати Америки потрохи холодшають до свого кавказького форпосту. Наприклад, Білий дім дивує судова система Грузії, за якої у 2006 р. було винесено близько сімнадцяти тисяч обвинувальних вироків і лише тридцять сім виправдальних ⁹ (!). Такій «активності» могли б позаздрити навіть сталінські «трійки» тридцятих років. Якщо особа насправді не скоювала злочину, вона, фактично, не зможе довести цього в умовах грузинської судової системи, а про умови утримання ув'язнених, точніше, їх повну відсутність, вже й говорити не варто.

Широкомасштабні протести обуреного народу восени 2007 р. остаточно розвінчали міф про перемогу демократії внаслідок «революції троянд». Невдоволені рівнем життя і станом речей у державі, зубожілі грузинські громадяни зібралися у значно більшій

кількості, ніж їх вийшло чотири роки тому. Натомість президент Саакашвілі вчинив не так, як його попередник, і народ був розігнаний сльозогінним газом і дубинками, що супроводжувалося оголошенням надзвичайного стану у державі. Щоправда, було оголошено і позачергові президентські вибори. В той же час, керуючись категоріально-понятійним апаратом грузинської влади, масові народні протести проти режиму Михайла Саакашвілі осені 2007 р. були не чим іншим, як провокацією російських спецслужб. Натомість аналогічні протести осені 2003 р., внаслідок яких цей режим прийшов до влади, називаються не інакше, як «тріумфом демократії» і т. д.

Як влучно зауважили незалежні зарубіжні експерти, грузинська «революція троянд» розтанула в хмарі сльозогінного газу¹⁰. Увесь світ відмітив жорстокість і нелюдність зухвалої розправи над справедливо невдоволеним грузинським народом — військові стріляли навмання, не дивлячись навіть, жінка то чи дитина¹¹. Відчуваючи відсутність покращання повсякденного життя, обурених настирливою та безплідною антиросійською риторикою грузинського президента людей дивує, чому адміністрація Саакашвілі витрачає шалені кошти на оборонну галузь, коли, буцімто, проводить соціально-орієнтовані реформи.

Незважаючи на перемогу М. Саакашвілі у першому ж турі дострокових президентських виборів у Грузії в січні 2008 р. та більшість голосів, що її здобула пропрезидентська партія Акі Жол на парламентських виборах у Киргизстані в грудні 2007 р., не можна вважати, що «кольорові революції» себе виправдали та витримали головне випробування кожного режиму — випробування часом. Повномасштабне використання адмінресурсу, добре спланована й систематична дискредитація опозиції через зловживання своїм провладним становищем, а у Киргизстані — ще й жонглювання виборчим законодавством у такий спосіб, як заманеться владі, — є справжніми причинами «перемоги демократів». Та що вже й казати про політику Киргизстану, 60% бюджету якої становить американська платня за оренду військової бази Манас — 200 млн. дол.¹² Неспроможність грузинської опозиції висунути єдиного кандидата значно полегшила тамтешній владі боротьбу за президентське крісло, однак значна незбіжність результатів екзит-пулів з результатами виборів все ж наштовхує на певні думки, адже так звана «революція троянд» 2003 р. розпочалася саме тому, що результати офіційних виборів суперечили екзит-пулам.

Смерть за загадкових обставин Бадрі Патаркацишвілі, найбагатшої людини Грузії, що був, поряд з Леваном Гачачеладзе, головним суперником Саакашвілі у президентській гонці, була сильною втратою для опозиції, що після поразки на президентських виборах розпочала підготовку до реваншу на парламентських.

Таким чином, проаналізувавши політичні процеси в Грузії, Україні та Киргизстані, можна дійти висновку, що попри романтичні сподівання і передчасні оцінки, жодна з цих держав не зазнала революції. Натомість мали місце справедливі протести народу, обуреного бідністю, тотальною корумпованістю державних структур, засиллям олігархів і свавіллям влади.

Доволі швидко розчарування населення у новій владі і крах романтичних сподівань оптимістично налаштованого народу зумовлюється радше не тим, що нова влада у кожній з держав пообіцяла народові надто багато і не змогла втілити в життя озвучені на майданах ідеї, а скоріше ідентичністю новоприйдешньої владної еліти до відсторонених від влади груп. В.Лисенко наголошує, що так звані «еліти» постколєєрових країн тяжіють до націонал-популізму, відвертого шахрайства і безвідповідальності. Вони з острахом вдивляються у майбутнє і жадають узаконення принципу «наслідування влади» у будь-якому вигляді, аби знизити ризик особистої відповідальності за скоєне. Недієздатність такої еліти виявляється у відсутності будь-якого натяку на самодостатність, у позаідеологічності, залежності від господаря. «Постколєєрова еліта» не є і не може стати носієм національних цінностей¹³.

Не покращилися у своїй головній суті і стосунки «постреволюційних» держав з західним світом. Замість конструктивного діалогу, лунає та сама дипломатична риторика. Якщо нова українська влада переконувала, що через кілька місяців (а потім — через півтора роки) Україна набуде членства в Європейському Союзі, а нова грузинська влада стверджувала, що вступ Грузії до НАТО це взагалі питання п'яти хвилин, то бачимо, що віз і нині там. А через активну антинатівську пропаганду під час передвиборчих кампаній 2006 р. і 2007 р. в Україні, і через це надзвичайно низьку популярність цієї ідеї в нашій державі, питання вступу України до НАТО взагалі скоро може стати закритим. Навіть сам помаранчевий блок, що переміг на дострокових парламентських виборах вересня 2007 р., висуває ідеї референдуму з цього питання, хоча такий зовсім не є необхідним при вступі до НАТО і лише дві-три держави — члени Альянсу проводили його у себе.

І у самої євроатлантичної спільноти впала зацікавленість до Грузії й України. До першої — через невирішені заморожені конфлікти у Південній Осетії та Абхазії, до нашої держави — через невизначеність самого українського суспільства і політичної еліти на цім шляху. Слід зауважити, що за часів президентства Л.Кучми, скажімо, підтримка населенням України ідеї вступу до НАТО була у декілька разів вищою, аніж за президентства В.Ющенко, і зовсім не через недостатню поінформованість пересічних громадян про Організацію Північноатлантичного договору.

Дострокові парламентські вибори до Верховної Ради України вересня 2007 р. хоч і принесли незначну перемогу помаранчевим силам, натомість засвідчили поляризацію і розколотість серед українського суспільства та значні протиріччя усередині самого помаранчевого блоку, передвиборчі популістські обіцянки якого повною мірою є просто в принципі нездійсненними.

Так чи інакше, нова управлінська еліта постреволюційних країн являла собою не що інше, як перебіжчиків з приспінників «старого» політичного класу, що вони вчасно повернули в інший бік свої політичні погляди з огляду на політичну обстановку в державі, електоральні симпатії, в певний момент — і свої власні амбіції. Беззаперечним фактом є те, що «нова» управлінська еліта України/Грузії/Киргизстану/ є не чим іншим, як добре виплеканою номенклатурою Л.Кучми/Е.Шеварднадзе/А.Акаєва.

Яким би тираном сьогодні не називали Л.Кучму, натомість його беззаперечною заслугою є та, що він відшукав та привів до державного керма цілу плеяду талановитих державних управлінців, що посідають нині ключові посади в українській політиці. Що ж стосується сучасного політичного класу України загалом, то його переважна більшість є саме «птахами гнізда кучминого», і навіть сам сучасний Президент України В.Ющенко, будучи головою уряду під час доленосної й славнозвісної акції громадянської непокори «Україна без Кучми», нарік Кучму Л.Д. своїм рідним батьком.

Схожі тенденції спостерігаються й в інших «постреволюційних країнах», що зовсім не нагадують досвід країн Центрально-Східної Європи чи Прибалтики, які нині є повноправними членами Європейського Союзу та блоку НАТО і неприємно вражають пострадянський простір обсягами закордонних інвестицій.

Враховуючи вищезазначене, напрошується сумний висновок, що «кольорові революції» на пострадянському просторі аж ніяк

не привели до якісного оновлення політичного класу «постреволюційних держав», натомість реінкарнували відставлених та вигнаних приспівників існуючої влади, що зазнали відсторонення та немилості за власну некомпетентність, корумпованість та непрофесійність.

Відштовхуючись від наукового розуміння поняття революції, соціально-економічного і політичного становища в Грузії, Киргизстані та Україні, є всі підстави стверджувати, що попри усталений термін «кольорові революції», реальних революційних зрушень жодна з цих країн не зазнала. Якщо в Україні відбулися суттєві демократичні зрушення і деяке покращання народного добробуту, то навряд чи Грузія і Киргизстан можуть похвалитися тим самим.

Не справилися і сподівання народних мас, що привели нових можновладців до їхніх кабінетів. Натомість єдиними, хто виграв від народних протестів і зміни влади у цих державах, були держави розвиненого Заходу і Сполучені Штати Америки у першу чергу, оскільки «кольорові революції» створили для США нових надійних політичних союзників і значно послабили позиції Росії на пострадянському просторі.

¹ Малый энциклопедический словарь: В 4 тт. — Т. 4 / Репринтное воспроизведение издания Брокгауза — Ефрона. — М.: ТЕРРА, 1997. — 624 с.: ил. С. 1168–1169.

² Советский энциклопедический словарь/ Научно-редакционный совет: А.М.Прохоров (пред.) — М.: «Советская энциклопедия», 1981. — С. 1121.

³ Там само.

⁴ Горбатенко В.П. Революція // Юридична енциклопедія: В 6 тт. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — Т. 5. — К.: «Укр.енцикл.», 2003. — С. 253.

⁵ Лисенко В. Зів'ялі троянди революції // Персонал плюс. — 2007. — №44. — С. 3.

⁶ Мурашин Г.О. Демократія // Юридична енциклопедія... — Т. 2. — К.: «Укр. Енцикл.», 1999. — С. 61.

⁷ Горбатенко В.П. Охлократія // Юридична енциклопедія... — Т. 4. — К.: «Укр. Енцикл.», 2002. — С. 380.

⁸ Там само.

⁹ Сильверстейн К. Тбилиси-Вашингтон: покорность взамен на индульгенцию // <http://www.nregion.com/txt.php?i=14988>

¹⁰ Лисенко В. Названа праця. — С. 3.

¹¹ Там само.

¹² Ляшенко Т. Громадянське суспільство в Центральній Азії: проблеми та перспективи // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних

досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України / Редкол.: Ю.А. Левенець (голова) та ін. — Вип. 36: Курасівські читання — 2007: Влада і суспільство в сучасній Україні: механізми взаємодії. — К.: Знання України, 2007. — С. 219–229.

¹³Лисенко В. Названа праця.